

Szász Anikó

Mezővárosi írásbeliség és oklevél-kiállítás hét erdélyi vármegyében (1540–1600)

Az erdélyi vármegyei mezővárosok vezető testületeinek feladatai között kiemelt helyet foglalt el saját okleveleik és missziliseik kiállítása, illetve a jegyzőkönyvek vezetése. Ezek az írott emlékek az előjárók igazságszolgáltatási, igazgatási és gazdasági (ingatlanforgalmi, pénzügyi) tevékenysége során keletkeztek. Míg a jelentősebb oppidumok esetében nagyobb mennyiségű és változatosabb írott források maradtak fenn, a kisebbek írásbelisége jóval kevésbé differenciálódott. A fennmaradt kiadványok, protokollumok és pecsétek jellegzetességeinek vizsgálata alapján fontos következtetéseket lehet levonni a mezőváros fejlettségére vonatkozóan. Figyelembe kell venni azt is, hogy nem minden hivatalos eljárásról készült írott dokumentum, így a mezővárosi önkormányzatok működésének és az ügyintézésnek csak részlegesen megismerésére nyílik lehetőség. A kutatás legnagyobb akadálya viszont az, hogy az erdélyi oppidumok levéltárainak pusztulása miatt a forrásoknak csak egy kis töredéke maradt fenn.

A jelentősebb mezővárosokban az oklevelek kiállítását és a jegyzőkönyvek vezetését a jegyző végezte. Ő a latin hivatali írásban jártas, jogtudó értelmiségi volt, aki a tanács jelenlétében elhangzottakat lejegyezte, majd a megfelelő nyelvi és jogi tudás birtokában a törvények által megkövetelt formában rögzítette. Kevés adat maradt fenn rájuk vonatkozólag, mivel még a nagyobb településeken is ritkán tüntették fel a nevüket az oklevelekben. Lakatos Bálint a középkorra vonatkozóan megállapította, hogy bár a mezővárosok többségében nem alkalmaztak állandó munkára jegyzőt, létezése mégis bizonyítható bizonyos erdélyi és partiumi mezővárosokban, mint pl. Tordán, Belényesen és Karánsebesen. Tevékenységük állandóságát azonban csak feltételezni lehet.¹ Olyan mezővárosokban, ahol nem volt jegyző, a hiányt írástudó esküdtekkal, plébánosokkal és iskolamesterekkel pótolták.

Gyulafehérváron fontos szerepe volt az ügyek vitelében a nótáriusnak, aki a városkönyvet és a törvénykezési jegyzőkönyveket vezette, de ő jegyezte le a bíró előtt folyó különböző jogügyleteket és végrendeleteket is.² A városkönyv bejegyzéseinek egy részét a jegyző hitelesítette, de nevét nem tüntette fel („Notarius manu propria”). Csak egy nótárius nevét ismerjük az 1588–1591 közötti időszakból, Csabai Mátyás deákét.³ Valószínűleg ő lehetett az, aki 1592-ben oklevelet

Szász Anikó (1976), PhD, tudományos munkatárs, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Jakó Zsigmond Kutatóintézet, Kolozsvár, szasz.aniko@eme.ro.

Jelen tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ Lakatos Bálint: *Mezővárosi oklevelek. Települési önkormányzat és írásbeliség a késő középkori Magyarországon, 1301–1526*. Bp. 2019. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak; a továbbiakban Lakatos: *Mezővárosi oklevelek*) 104–109.

² Gyulafehérvár város jegyzőkönyvei. *Gyulafehérvár városkönyve 1588–1674. Gyulafehérvár város törvénykezési jegyzőkönyvei 1603–1616*. Bev., jegyz. közteszi Kovács András. Kvár 1998. (Erdélyi Történelmi Adatok. VI. 2.) (a továbbiakban: GyfVJkv) 4, 10–11, 19–23.

³ 1588: *Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei (1222–1599)*. I. Mut., jegyz., reg. Bogdándi Zsolt–Gálfi Emőke. Kvár 2006. (Erdélyi Történelmi Adatok VIII. 1.; a továbbiakban ErdKápJkv) 565. sz; 1589: Gálfi Emőke: *Gyulafehérvár és uradalma a 16. század második felében*. Kvár 2021. (Erdélyi Tudományos Füzetek 295.; a továbbiakban Gálfi:

állított ki, de nevét ő sem írta rá („Lecta et collata coram civibus Albensibus per notarium manu propria”).⁴ Tordán már 1411-ből és 1452-ből ismerünk két jegyzőt a forrásokból.⁵ 1550-ben Sebestyén deák volt a mezőváros nótáriusa.⁶ 1572-ben Márton deák egyidejűleg töltötte be a mezővárosi és a vármegyei írnoki tisztséget.⁷ 1578 körül Vas Imre deák (ekkor kisebb kancelláriai írnok is volt), 1579-ben Kolozsvári János deák, 1588-ban pedig Gáspár deák volt a tordai jegyző.⁸ 1599-ben egy mezővárosi oklevél végén a tordai nótárius azt tanúsította, hogy az iratot saját kezűleg állította ki, de nevét ő sem jegyezte fel.⁹ Enyeden 1578-ból János deák,¹⁰ 1589-ből Huszár Máté deák,¹¹ 1597-ből pedig Mészáros (Lanius) Gáspár jegyzők nevét ismerjük.¹² A nagy számban fennmaradt, alább bemutatott oklevelek alapján feltételezhető, hogy Vizaknán és Szászrégenben is volt többé-kevésbé állandó munkára alkalmazott jegyző.

A Désen kiállított oklevelek külső és belső sajátosságai, továbbá a tanácsüléseken tárgyalt ügyekről vezetett jegyzőkönyv említése 1553-ból arra engednek következtetni, hogy Désnek állandó jegyzője lehetett a 16. század második felében. 1541–1600 között négy jegyzőt ismerünk név szerint. Szabó T. Attila a Temesvári János névvel aláírt magyar oklevelek nyelvezetét elemezve megállapította, hogy Désen nagyjából egy időben két Temesvári János élt. Az első 1575-ben és 1576-ban volt dési nótárius.¹³ A második 1583-ban dési jegyző,¹⁴ 1584-ben már Belső-Szolnok vármegye jegyzője volt, de dési lakosként egy dési nemes földvásárlása alkalmával fogott bírói feladatot is ellátott. 1588-ban dési esküdt polgárként vallatási jelentést írt a táblára, 1590-ben esküdtként prókátorok kijelölését kérte a hiteleshelyen.¹⁵ Ebből látszik, hogy olyan ügyekben járt el, melyekben jegyzői gyakorlatára szükség volt, és ezért meghatározó szerepe lehetett a tanácsban. Ugyanezzel magyarázható az is, hogy kevésbé később bíróná választották, 1592–1593-ban bíróként mezővárosa nevében jobbágyügyben intézkedett. 1606-ban pedig újra prókátorként említik a forrásaink.¹⁶ Válaszúti János deákot és Márton deákot csak 1590-ben említik nótáriusként, egyikük vagy mindkettő feltehetően alkalmi jegyző volt. Válaszúti neve egy 1590. február 5-én kelt jelentés egykorú, pecsételetlen példányán jelenik

Gyulafehérvár) 146; 1591: MNL OL, Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak, a Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára, F 4. Cista Comitatum, Comitatus Albensis, fasc. 5, nr. 63. Lásd még: GyfVJK 4.

⁴ MNL OL, P 657. Teleki család marosvásárhelyi levéltára (a továbbiakban: Teleki cs mv lt), 65. csomó, nr. 6922.

⁵ Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 606–607.

⁶ *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556)*. I–II. Kivon., bev. közléteszi Jakó Zsigmond. Bp. 1990. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 17). II. 5002. sz.

⁷ MNL OL, F 4. Cista Comitatum, Com. Thordensis, fasc. 3. nr. 4.

⁸ MNL OL, Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára, F 25. Miscellanea, 1, fól. 29–45. 21. sz.

⁹ „Juratus oppidi Thordensis notarius manu propria.” *Az erdélyi fejedelmek királyi könyvei I. (1569–1602)*. Mut., jegyz., reg. Fejér Tamás–Rác Etelka–Szász Anikó. Kvár 2003–2005. (Erdélyi Történelmi Adatok VII. 1–3; a továbbiakban ErdKírv) 3. 1670. sz.

¹⁰ Román Nemzeti Levéltár Hunyad Megyei Hivatala, Oklevélgyűjtemény. nr. 109.

¹¹ ErdKápv I. 655. sz.; Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Hivatala (a továbbiakban: KvNlt), Törzsgyűjtemény, nr. 150.

¹² Binder Pál: *Közös múltunk*. Buk. 1982. 165.

¹³ KvNlt, Dés város levéltára (a továbbiakban: Dés v lt), nr. 189, 194.

¹⁴ *A kolozsmonostori konvent fejedelemség kori jegyzőkönyvei. I. (1326–1590)*. Mut., jegyz., reg. Bogdándi Zsolt. Kvár 2018. (Erdélyi Történelmi Adatok X. 1; a továbbiakban KmFJKv) 424. sz.

¹⁵ Dés v lt, nr. 211, 213–214, 222, 229.

¹⁶ Dés v lt, nr. 234, 237; Szabó T. Attila: *Temesvári János deák*. Nyelv- és Irodalomtörténeti Közlemények II(1958). (a továbbiakban Szabó T.: *Temesvári*) 97–120; Uő: *Adatok Temesvári János deák oklevelezéséhez*. Magyar Nyelv LVII(1961) (a továbbiakban Szabó T.: *Adatok*) 98–103.

meg, amint egyik esküdtársával tanúskodik egy iktatáson.¹⁷ Márton deák dési jegyzőt 1590-ben prókátornak jelölték ki a mezőváros egyik peres ügyének elintézésére.¹⁸

A nagyobb városok előjárói tanácsházban üléseztek, ezt azonban a mezővárosok esetében csak néhány esetben lehet bizonyítani. Tordán a tanácsház első említését 1573-ból ismerjük: „cum nos in quodam solito die nostrae congregationis in domo nostro consistorii pro dirigendo publicis nostris negotiis convenissemus”.¹⁹ Gálfi Emőke úgy véli, hogy Gyulafehérváron a törvénykezés helye a 16. század második felében a város külső piacterén elhelyezkedő tanácsház volt.²⁰ A feltételezést erősíti, hogy a Gyulafehérvár közelében fekvő, jóval kisebb lakosságú Sárd mezőváros is rendelkezett 1583-ban tanácsházzal („domus publica eiusdem oppidi”), amely a település főterén állott.²¹ Dési tanácsházra nincs adatunk a 16. századból.²² Tanácsház, esetleg tanácsterem legkorábbi említése 1611-ből való, amikor a dési előjárók előtt egy lakos esküt tett „ad domum senatoriam”.²³ Szászrégenben a 16. század derekán nem volt tanácsház, egy 1554-ben kelt kiváltságlevélből kiderül ugyanis, hogy korábban, mielőtt azokat a gonosztevők elvitték, a polgármester házában egy ládában őrizték a mezőváros régi privilégiumleveleit.²⁴

A kisebb ügyekben tett bevallásokat és a bírósági tárgyalásokat többnyire ülésnapokon vagy kevéssel azután foglalták írásba, a fontosabb, örökérvényű egyezséget tartalmazó okleveleket azonban meghatározott ünnepnapokra, azaz pecsételőnapokra keltezték. Feltehetően már a késő középkorban és később is a mezővárosoknak rögzített, heti rendszerességgel megtartott egy vagy több ülésnapja volt. Ezek időpontját a hetivásár és a megyei ítélőszék napja is befolyásolhatta. Előfordult, hogy vasárnap is tartottak ülést, ezt a középkori és a 16. századi adatok is alátámasztják.²⁵ A mezővárosi oklevelek keltezését megvizsgálva feltűnik, hogy a nyári időszakban nagyon kevés oklevelet adtak ki, és ebből arra következtethetünk, hogy ebben az időszakban az üléseket szüneteltették, vagy csak ritkán tartották meg. Azt, hogy a tanácsüléseket a hét melyik napján tartották, a helybéli statútumok, jegyzőkönyvek és oklevelek alapján kellene meghatározni, azonban az általunk vizsgált időszakban keletkezett forrásokban erre közvetlen adatot nem találtunk. Mivel saját okleveleiket valószínűleg az ülésnapokon állították ki, a keltezés megmutathatja, melyek azok a napok, amelyeken rendszeresen összegyűltek. Egyedül Gyulafehérvár esetében használhattuk a városkönyv adatait, illetve csak 13 mezővárosnak maradtak fenn saját oklevelei, melyek keltezéséből az ülésnapokra következtethetünk.

Dés esetében viszonylag kevés utalást találunk a magisztrátusnak heti rendszerességgel megtartott ülésére: „iuxta consuetudinem nostram pro discussione et determinatione causarum

¹⁷ „... ex oppido Des Joannes litteratus Valazuti notarius eiusdem oppidi”. Az Erdélyi Káptalan Levéltára a gyulafehérvári Batthyaneum Könyvtár (Biblioteca Națională a României, Biblioteca Batthyaneum) kezelésében. LXXVIII. doboz, 73. sz. Az adatra Gálfi Emőke hívta fel a figyelmemet.

¹⁸ Dés v It, nr. 229.

¹⁹ F 25. Miscellanea, 1, fol. 29–45. 17. sz.

²⁰ Gálfi: *Gyulafehérvár* 53.

²¹ KvNLT. Függőpecsétetes oklevelek gyűjteménye nr. 130; ErdKirKv I/3. 389. sz.

²² 1594-ben „a város szolgája” a borfogáskor lefoglalt bort „az bíró házához” szállította. Dés v It, nr. 246.

²³ Dési református egyházközség levéltára az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltárban, Kolozsváron, C1, 20; másolat.

²⁴ Erdélyi királyi könyvek. DVD, szerk. Gyulai Éva. Bp. 2005. 29. kötet, 302–309; Uo. 15. kötet, fol. 13–16; KvNLT, Bánffy család levéltára, 2. sorozat, 2. alsorozat, fasc. KK. nr. 19; Gernot Nussbächer: *Din istoria culturală a Reghinului în evul mediu* = Uő: *Din cronici și hrisoave. Contribuții la istoria Transilvaniei*. Buc. 1987. 131–132.

²⁵ Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 92; Abrudbányának 1568-ban kelt oklevele: KvNLT. Törzsgyűjtemény, nr. 57.

coram nobis ventilatarum pro tribunali consedissemus” (1585).²⁶ Több oklevelet karácsonykor állítottak ki (róluk az alábbiakban fogunk írni), rajtuk kívül öt oklevélről tudunk, melyek közül kettő hétfőn, kettő pénteken, egy szerdán kelt.²⁷ Az üléseket ezeken a napokon tarthatták. Torda esetében, ha eltekintünk a nagyobb ünnepeken kiadott oklevelektől (az alábbiakban még szó lesz róluk), akkor a többi közül két oklevél pénteken, egy hétfőn, egy szombaton, egy másik pedig kedden kelt.²⁸ Ezek alapján azonban a ülésnapokat nehéz meghatározni. Gyulafehérvár esetében sem könnyű, ugyanis okleveleinek keltezése nem ad egyértelmű választ. Itt az okleveleken kívül több városkönyvi bejegyzéssel is számolhatunk.²⁹ Vizakna oklevelei közül öt hétfőn, négy szombaton, három csütörtökön és egy szerdán kelt, így a tanácsnap a hétfő és a szombat lehetett.³⁰ Rettegnek három oklevele hétfőn, három kedden és négy pénteken kelt.³¹ Enyeden a középkorban a kedd és a péntek,³² a 16. században kedd, péntek és szombat lehetett az ülés napja.³³ Dévának egyetlen oklevele szerdai napon kelt.³⁴ Bánffyhunynak szerdán és szombaton kelt saját oklevele.³⁵ Abrudbányát illetően egy hétfői, egy vasárnapi³⁶ és két csütörtöki³⁷ keltezésű oklevél maradt fenn. A fenti adatokból látható, hogy az ülésnapok meghatározásában igen sok a bizonytalanság.

A tanácsülések kérdéséhez szorosan kapcsolódik a pecsételési napnak a megtartása. A 15. század végén kialakult szokásnak megfelelően ugyanis a magyarországi mezővárosokban bizonyos adásvételi oklevelek megpecsételése nem rögtön az oklevél megírása után, hanem később, bizonyos arra kijelölt napon történt, hogy az eltelt idő alatt az ingatlanra jogot formáló személyek jogigényükkel élhessenek. Az ügy csak az oklevél megpecsételése után vált örökérvényűvé. Ugyanekkor terjedt el az a szokás is, hogy a tanács évente egy vagy több pecsételőnapot tartott, melyek gyakran ünnepnapokhoz kötődnek. Ekkor a városházán vagy a piactéren összegyűlt magisztrátus és a lakosok jelenlétében felolvasták és – amennyiben ellentmondás nem történt

²⁶ Dés v lt, nr. 217.

²⁷ Dés v lt, nr. 149, 173, 209, 217; Román Nemzeti Levéltár Szeben Megyei Hivatala. A szebeni városi magisztrátus levéltára. Középkori oklevelek gyűjteménye (a továbbiakban Szebeni magisztrátus lt) U. V. nr. 1349.

²⁸ F 25. Miscellanea, 1, fol. 29–45.

²⁹ GyVJkv 16–27; MNL OL, F 4, Cista Com. Albensis 4. fasc. 5. nr. 61; MNL OL P 657. Teleki cs mv lt, 65. cs, nr. 6922.

³⁰ Néhánynak keltezése hiányos. Szebeni magisztrátus lt. U. IV. nr. 634, 707, 781, 782, 1135; V. nr. 634, 650, 652, 663, 677, 736, 1304, 1989, 2007, 2049; Brukenthal gyűjtemény, RS 1–10. sor., nr. 365; SzNLT, A Szebeni Káptalan levéltára, 2. sor., 2. alsorozat, 1. csomó, nr. 2, f. 323.

³¹ *Urkunden-Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz in Siebenbürgen 1203–1585*. Von Albert Berger. Aus dem Nachlaß herausgegeben von Ernst Wagner. I–II. Band. Köln-Wien 1986; *Urkunden-Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz in Siebenbürgen*. Begründet von Albert Berger. Herausgegeben von Ernst Wagner. III. Band (1571–1585). Köln 1995. (a továbbiakban Berger) I. 1080; II. 2952, 3527; III. 3817, 4012. sz; Szebeni magisztrátus lt. U V, nr. 1355; *Documente privitoare la istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki. Acte și scrisori din arhivele orașelor ardeleni (Bistrița, Brașov, Sibiu) publicate după copiile Academiei Române de N. Iorga*. (a továbbiakban: Hurmuzaki) XV/l. 1358–1600. Buc. 1911. 291, 301, 314, 663.

³² Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 454.

³³ Szebeni magisztrátus lt, U IV, nr. 884, 1039; ErdKÁPJkv I. 782. sz.

³⁴ KvNLT. Jósika család hitbizományi lt, nr. 347.

³⁵ KvNLT. Suky család levéltára, Középkori oklevelek, nr. 453; KvNLT. Bánffy cs lt, I. sor. Középkori oklevél-gyűjtemény, nr. 45.

³⁶ Mindkettő: KvNLT. Törzsgyűjtemény, nr. 57.

³⁷ KvNLT. Kornis család lt, 42, fasc. B. nr. 22.

– megpecsételték az oklevelet.³⁸ Désen már a középkorban bizonyítható a karácsonykor tartott rögzített pecsételési nap.³⁹ A 16. század második feléből hat oklevélről van tudomásunk (1552, 1574, 1575, 1597), amelyekről bizonyosan megállapítható, hogy pecsételési napon íródtak. Egyik karácsony első napján, öt pedig karácsony másodnapján, István-napon kelt.⁴⁰ Ezek bizonyítják, hogy a középkori szokást követve Désen a fejedelemség korában is karácsonykor tartottak pecsételési napot, és az ingatlanszerződéseket ezen a napon pecsételték meg. Az 1574-ben kelt oklevél érzékletesen tanúsítja ezt. A magisztrátus egy polgár kérésére állított ki hiteles oklevelet olyan földekről, melyeket már korábban örökjogon megvásárolt magának: „litteras nostras pro iurium suorum tuitione dare et concedere velimus”. A szöveg végén azt is fontosnak tartották feltüntetni, hogy senki nem mondott ellent a szerződésnek: „nullo contradictione apparente”. Úgy tűnik, Désen is a tiltakozóknak az egyezés napja és karácsony között volt lehetőségük megakadályozni a vásárlást. Tordán a pecsételőnapot a pünkösd és a karácsony előtti napon tartották.⁴¹ Öt oklevél a karácsony előtti napon kelt,⁴² egy karácsony napján,⁴³ három pedig a pünkösd előtti szombaton.⁴⁴ 1559-ben egy oklevelet pünkösdkor, kettőt karácsonykor kelteztek, feltehetően mindkét ünnep idején tartottak pecsételőnapot.⁴⁵ Az oklevelek zöme ingatlanforgalmi tartalmú,⁴⁶ de ítéletlevelet is találunk, mely 1546-ban egy karácsony előtti napon kelt.⁴⁷ Feltételezzük, hogy az ítéletlevelet és az ingatlanforgalmi típusú iratokat korábban írták meg, és az ünnep idején összegyűlt lakosság jelenlétében felolvasták, megpecsételték, és így a megpecsételés dátumát jegyezték fel rá. Dévának egyetlen oklevele (1591) a húsvét utáni szerdán kelt, ez lehetett a pecsételési nap is. Ezt nemcsak a mezőváros látta el pecséttel, hanem a vár akkori birtokosa, Geszti Ferenc, valamint a vár előljárói is.⁴⁸

Városkönyvek és oklevelek

A mezővárosi előljáráóság tevékenységének legfontosabb írott forrásai a jegyző által vezetett tanácsülési jegyzőkönyvek, illetve a magisztrátus által kiállított és a település hiteles pecsétjével ellátott mezővárosi oklevelek. Gyulafehérváron a távozó bíró többnyire január folyamán adott számot előző évi tevékenységéről, és adta át a mezővárosi levéltárat és a magisztrátus hatalmát jelképező két pallost utódjának. A levéltár főként városi jegyzőkönyveket tartalmazhatott. Egy 1598-as bejegyzésből kiderül, hogy a mezőváros levelesládája tartalmazott egy vörös hártványú könyvet, egy „öreg bogláros fekete könyvet”, egy Decretumot (azaz Werbőczy István

³⁸ Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 97–102.

³⁹ Uo. 100.

⁴⁰ 1552. dec. 26. (Teleki cs mv lt, 68. cs, nr. 7629); 1574. dec. 26. (Teleki cs mv lt, nr. 68, 79); 1575. dec. 25. (Dés v lt, nr. 188); 1575. dec. 26. (Dés v lt, nr. 187); 1575. dec. 26. (Dés v lt, nr. 187, 189); 1597. dec. 26. (Teleki cs mv lt, 68. cs, nr. 7653)

⁴¹ A középkorban is, vö. Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 100–101.

⁴² 1546, 1559, 1567, 1571, 1573: F 25, Miscellanea, 1, fol. 29–45. 6, 14–17. sz.

⁴³ 1559: F 25, Miscellanea, 1, fol. 29–45. 13.

⁴⁴ 1549, 1559. F 25, Miscellanea, 1, fol. 29–45. 18–19; 1599: ErdKirKv I/3. 1670. sz.

⁴⁵ F 25, Miscellanea, 1, fol. 29–45. 13, 15, 19. sz.

⁴⁶ Uo. 13–19. sz.

⁴⁷ Uo. 6. sz.

⁴⁸ KvNLT. Jósika család hitbizományi lt, nr. 347.

Tripartitumát), a város fontos privilégiumait, valamint annak törvénykezési jegyzőkönyveit.⁴⁹ Kovács András azonosította és közölte a vörösre festett, egykor szíjjakkal zárt hártakötéssel rendelkező Városkönyvet, mely 1588 és 1674 közötti bejegyzéseket tartalmaz (elsősorban tanácsi határozatokat, de tiltakozásokat, egyezségeket, bevallásokat stb. is). A bejegyzések egy részét a gyulafehérvári jegyző hitelesítette. A bejegyzések sorrendjét tekintve, kezdetben a jegyzők nem időrendben, hanem tartalmuk szerint csoportosítva vezették be a szövegeket, viszont később megváltoztatták az elképzelésüket, és teleírták az üresen maradt oldalakat is.⁵⁰

Városi jegyzőkönyv Dés esetében nem maradt fenn, de létezését egy 1553-as egyezséglevelél említi, ugyanis az utóbbit a mezővárosi jegyzőkönyvbe bevezetett eredeti szövege alapján állították ki („ex prothocolo civitatis de verbo ad verbum desumpta”). Mivel az oklevél latin szövegű, feltehetően akkor latinul vezették a protocollumot is.⁵¹ A korai évszám alapján azt is valószínűnek tartjuk, hogy már a középkorban létezett városkönyv. Szabó T. Attila egy cikkében utalt arra, hogy Lukinich Imre 1905-ben használt egy dési városi jegyzőkönyvet, melyből közölt is egy 17. század elején írt szövegrészletet. Ez a jegyzőkönyv azonban 1945–1946 táján a levéltár egy részével együtt megsemmisült.⁵²

Tordán a jegyzőkönyvre vonatkozó legkorábbi adat egy 1559-ben kelt periratban található. Ez egy olyan bevallásról tett említést, mely „vallas nyilwan vagion az varas könweben”, továbbá több olyan iratra is utalt, amelyek „az varas ladaiban” voltak.⁵³ 1580-ban egy egyezséglevelél kiállítói a tordai városkönyvről és pecsétről írtak, amikor egy kolozsvári és tordai polgárcsalád közötti vitában egy ingóság értékét próbálták meghatározni: „iuxta valorem et pondus in regesto sub sigillo oppidi Torda asscripto”.⁵⁴ Amikor 1588-ban a tordai jegyző 21 oklevélmásolatot készített, feltehetően a mezővárosi protokollumát használta.⁵⁵ Torda levéltára a mezőváros pusztulása idején, 1601–1602 körül elégett, és megsemmisültek a levéltárral együtt korábbi városkönyvei is.⁵⁶ Ezt követően, 1603-ban az előljárók új tanácsi jegyzőkönyvet nyitottak, melyet Wolf Rudolf tett közzé.⁵⁷

Nagymáson egy 1568-ban kelt, birtokigazgatásra vonatkozó, töredékesen fennmaradt iratban a földesurak a bíraskodás szabályait rögzítették a helybéli uradalmi tisztartóknak és a mezőváros előljáróinak, nyomatékosítva, hogy a tárgyalásokon elhangzottakat jegyzőkönyvbe kellett foglalniuk („irassak registromba”, „hogy annak utanna legen emlekezetroll”, „veghez ment dolgot fel ne bonthasson”). Úgy tűnik, a protokollumok vezetését maguk a földesurak is megkövetelték a mezőváros előljáróitól.⁵⁸ Végül, a nagy számban fennmaradt oklevelek alap-

⁴⁹ GyVJk. 9–11, 27. – A törvénykezési jegyzőkönyvek bejegyzései 1603-tól kezdődnek.

⁵⁰ GyVJk. 3–5.

⁵¹ „... transactio seu compositio totius universitatis oppidi cum universis salicisoribus in oppido Des commorantibus ... Deliberatio sedis Desiensis”. Dés v lt, nr. 149.

⁵² Szabó T.: *Temesvári* 99, 118.

⁵³ *Torda város tanácsülési jegyzőkönyve 1603–1678*. Bev., jegyz., közlésesi Wolf Rudolf. Kvár 1993 (Erdélyi Történelmi Adatok VI. 1; a továbbiakban: *Torda jegyzőkönyve*.) 19.

⁵⁴ F 4, Cista Com. Colos, fasc. 4. nr. 23.

⁵⁵ F 25. Miscellanea, 1, fol. 29–45.

⁵⁶ Báthory Zsigmond 1602. május 1-jén kelt oklevele által megerősíti Torda lakosait régi kiváltságaikban, minthogy a magyar királyoktól és a korábbi fejedelmektől nyert privilégiumleveleik a „mostani háborús időkben” településüket csaknem teljesen elpusztító tűzvész idején megsemmisültek. ErdKirKv 1/3. 1908. sz.

⁵⁷ *Torda jegyzőkönyve*

⁵⁸ F 25, Miscellanea, 1, fol. 129.

ján bizonyosnak tekinthető, hogy – a fenti településeken kívül – Vizaknán és Szászrégenben is rendszeresen vezettek tanácsulési jegyzőkönyvet.

A mezővárosi előjárók által kiadott oklevelek a települések fejlődésének jelentős forrásai. A pátenstformájú, főként ingatlanforgalommal kapcsolatos oklevelekben a szöveg élén nevezték meg az irat kiállítóit (rend szerint a magisztrátust, esetenként a külső tanácsot és a mezőváros közösségét is). A felsorolás történhetett név szerint (azoknak teljes vagy részleges feltüntetésével) és nevek nélkül is. Désen a középkorból 29 darab, az 1527–1600 közötti időszakból csak 10 darab, szűkebb értelemben vett oklevélről van tudomásunk, melyet Dés tanácsa adott ki (1552,⁵⁹ 1553⁶⁰, 1559⁶¹, 1574⁶², 1575 x 3⁶³, 1582⁶⁴, 1585⁶⁵, 1597⁶⁶). Van köztük egyezség (transactio seu compositio – 1553), tanácsi határozat (deliberatione et constitutione – 1559), ítéletlevél (1585), továbbá hitelesített adásvételi szerződés, illetve csere (1552, 1574, 1575 – 3 darab –, 1582, 1597). Tartalom szempontjából megállapítható, hogy Dése is vonatkozik a mezővárosi oklevéladás egyik általános sajátossága, nevezetesen az, hogy a városvezetők csak helyi jelentőségű ügyekben adhattak ki oklevelet. A dési levéltárban fennmaradt fogott bírói és hiteleshelyi oklevelek nagy száma is ezt bizonyítja, a mezővároson kívül intézett ügyekben ugyanis a désiek számára is ezek állították ki a hiteles iratokat. A fogott bírák között azonban gyakran szerepelnek a dési belső tanács tagjai, illetve a sókamarás.⁶⁷ A mezővárosi kiadványok szövegének rendszerezettsége, a szerkezet egységessége, a javítások hiánya a jegyző alapos felkészültségéről árulkodik (ettől némileg eltér az 1597-es oklevél). Valamennyi pátenstformájú, papírra írt oklevél. Megtalálhatók bennük a hivatalos oklevelekben használatos latin formulák, intituláció, szavatossági, patvarcodási záradék stb., bizonyítva, hogy íróik járatosak voltak az efféle munkában. Mindezek a megfigyelések a rendszeres mezővárosi oklevélkiadó tevékenységet bizonyítják.

A tordai városvezetőknek 14 oklevéléről van tudomásunk. Ezek közül 12 darab átírt formában maradt fenn, egy Gáspár deák nevű tordai jegyző által 1588-ban írt töredékes oklevélben.⁶⁸ A feltehetően eredetileg 21 latin nyelvű oklevélszöveg átírását a tordai bíróság rendelte el egy helybéli polgár, János deák felesége javára. A másolatoknak egy része hiányzik (1–3, 21.), a megmaradtak közül az 5–8., 13–20. oklevél tekinthető a tordai előjárók kiadványának. Rendszerint a bírósági és esküdtek voltak a kiállítók, de előfordult az is, hogy a külső tanács és a lakosság nevében is kiadtak ilyet (1530, 1559).⁶⁹ Legtöbbjük ingatlanforgalmi tartalmú irat, de akad köztük egy osztálylevél⁷⁰ és két ítéletlevél is.⁷¹ Egyikben (1580) saját korábbi (1549) adománylevelüket

⁵⁹ Teleki cs mv lt, 68. cs, nr. 7629.

⁶⁰ 1553. január 6. Pecsételetlen példány. Dés v lt, nr. 149.

⁶¹ 1559. január 16. Dés v lt, nr. 173.

⁶² Teleki cs mv lt, nr. 68, 79. Az adatra Gálfé Emőke hívta fel a figyelmemet, amit hálásan köszönök neki.

⁶³ Dés v lt, nr. 187–189.

⁶⁴ 1582. október 15. „Nos Fabianus Szabo iudex item duodecim iurati cives oppidi Des, aggiuk tudására és emlékezőzetyre kiknek illik mindeoneoknak, hogy...” Dés v lt, nr. 209. – Közlő: Szabó T.: *Adatok* 99.

⁶⁵ Dés v lt, nr. 217.

⁶⁶ Teleki cs mv lt, 68. cs, nr. 7653.

⁶⁷ Dés v lt, nr. 213, 234.

⁶⁸ F 25, Miscellanea, 1, fol. 29–45. 5–8, 13–20. sz. Az átírást végző jegyző a keretoklevélbe bemásolt 21 darab oklevélszöveget megszámozta, ezért mi is e sorszámok szerint idézzük őket.

⁶⁹ „Nos Stephanus Farkas iudex ac duodecim iurati cives ceterique consules et inhabitatores civitatis Thordensis” (1530) Uo. 8. sz. Lásd még: Uo. 15. sz.

⁷⁰ Uo. 19. sz.

⁷¹ Uo. 6, 20. sz.

írták át a vajda kérésére.⁷² Az okleveleket mindig a tanácsülésen („de loco consistorii nostri”) állították ki és a város pecsétjével erősítették meg. A szövegeik világos megfogalmazásúak, azonban kevés formulát tartalmaznak, melyeket valószínűleg Gáspár deák a másolás idején hagyott ki az eredeti oklevélszövegekből. Ezekon kívül még két tordai oklevélről tudunk.⁷³

Gyulafehérvárnak egy latin és egy magyar nyelvű kiadványát ismerjük. Az előbbi egy elismervény 1571-ből arról, hogy az előjárók átvették a testamentumos uraktól János Zsigmond fejedelem által végrendeletileg a gyulafehérvári iskola építésére és tanulói szükségére, valamint az ispotályra hagyott pénzüsségeket. Az ügy súlyát jelzi, hogy az irat elején feltüntették a magisztrátus és a külső tanács teljes névsorát.⁷⁴ A magyar nyelvű, terjedelmesebb oklevél két helybéli lakosnak a magisztrátus előtt megkötött egyezségét tartalmazza (1592). Az oklevelet a jegyző az esküdtek jelenlétében olvasta fel. („Lecta et collata coram civibus Albensibus per notarium manu propria.”)⁷⁵

Abrudbányának 1568-ban kelt, Szebennek címzett latin nyelvű kiadványa egy helybéli bírósági tárgyalás eredményéről adott hírt.⁷⁶ A mezővárosnak két magyar nyelvű jelentése közül az egyik a gyulafehérvári udvarbíró kérésére megtartott vallatásról (1568),⁷⁷ a másik egy adósság miatti tárgyalásról szól (1595).⁷⁸ Bánffyhunynak is egy latin és két magyar nyelvű oklevele maradt fenn. Az utóbbi kettő ingatlanátruházással kapcsolatos (1563,⁷⁹ 1569⁸⁰). A latin nyelvű kiadvány egy helybéli lakos végakarataról készült bevallást tartalmazza (1557).⁸¹ A vizaknai magisztrátus saját, tanúvallomásokot tartalmazó oklevelét a szebeni tanácsnak küldte el.⁸² Szintén tanúvallatásokról szóló, magyar nyelvű jelentéseket állítottak ki Szebennek címezve 1567-ben a buzai, 1569-ben a vajdahunyadi előjárók.⁸³ A dévai magisztrátus oklevele egy adásvételi szerződést erősített meg (1591).⁸⁴ Enyednek egy említés formájában fennmaradt kiadványában egy nemes tett ígéretet bizonyos adósságáról (1590).⁸⁵

A szűk értelemben vett oklevelektől formailag némileg eltérőek a misszilislevelek. A kutatás témáját képező mezővárosoknak a tárgyalt időszakban fennmaradt oklevelei közül a zárópecsétes kiadványok kérvények (pl. vizsgálatkérés), tanúvallomásokról és egyéb ügyekről készült jelentések, valamint ítélet felterjesztését tartalmazó és hírt közlő levelek voltak. Szövegük rend szerint megszólítással kezdődött, az oklevéladó testület csak a szöveg végén nevezte meg magát. Ds előjáróságának jelenleg 34 darab, Beszterce városnak címzett missziliséről tudunk.⁸⁶ A szebeni

⁷² Uo. 18. sz.

⁷³ KmFJkv I. 669. sz.; ErdKirKv I/3. 1670. sz.

⁷⁴ F 4 Cista Albensis 4. Fasc. 5. nr. 61; Gálfi: *Gyulafehérvár* 144.

⁷⁵ Teleki cs mv lt, 65. csomó, nr. 6922; Gálfi: *Gyulafehérvár* 147.

⁷⁶ KvNLt. Törzsgyűjtemény, nr. 57.

⁷⁷ Uo., nr. 57.

⁷⁸ KvNLt. Kornis cs lt, 42, fasc. B. nr. 22.

⁷⁹ KvNLt. Bánffy cs lt, Középkori gyűjtemény, nr. 45.

⁸⁰ KvNLt. Bánffy cs lt, 2. sor., 2. alor. fasc. Q, nr. 13.

⁸¹ KvNLt. Suky cs lt, Középkori gyűjtemény, nr. 453.

⁸² SzNLt. Brukenthal gyűjtemény, RS 1–10. sor., nr. 365.

⁸³ Mindkettő átiratban maradt fenn egy 1569-ben kelt oklevélben: SzNLt. Szebeni magisztrátus lt, U. IV. nr. 1123.

⁸⁴ KvNLt. Jósika cs hitbizományi lt, nr. 347.

⁸⁵ ErdKápjkv I. 782. sz.

⁸⁶ Berger I. 1022, 1081, 1117, 1256, 1319, 1322, 1329, 1447, 1760, 1764; II. 1882, 2238, 2607, 2721, 2724, 2776, 2842, 3111, 3300, 3301, 3309, 3325, 3401, 3405, 3412, 3456, 3488; III. 3628, 3633, 3860, 4165, 4430, 5214. sz.; SzNLt. Szebeni magisztrátus lt. U. V. nr. 1349.

tanácsnak szóló jelentésében is a dési magisztrátus csak az aláírásban tüntette fel magát (1555).⁸⁷ Gyulafehérvár két magyar nyelvű, misszilis formában kiállított jelentést küldött 1567-ben a szebeni előjáróknak, mindkettő perrel kapcsolatos tanúvallatásokat tartalmaz.⁸⁸ Retteg magisztrátusa latin és magyar nyelven állított ki kérelmet vagy jelentést tartalmazó okleveleket a besztercei városvezetőknek címezve (tíz darab).⁸⁹ Abrudbányának,⁹⁰ Buzának⁹¹ és Egeresnek⁹² egy-egy, Tordának három,⁹³ Tekének kilenc darab Besztercére küldött levele maradt fenn.⁹⁴ A szászrégeni tanács 56 darab misszilisét Beszterce előjárói részére állította ki, egy kivételével, mely a szebeni magisztrátusnak szólt.⁹⁵ A régeni bíróság ítéleteit a besztercei törvényszékre lehetett fellebbezni, ezzel magyarázható a levelek nagy mennyisége. A vizaknai magisztrátus is több hivatalos levelet (tanúvallatást, fellebbezést, ítéletfelterjesztést stb.) állított ki a szebeni bíróságnak címezve, 16 darabra vannak adataink.⁹⁶ Többségük latin, de két magyar nyelvű is található közöttük (1578,⁹⁷ 1580).⁹⁸ Enyed magisztrátusának négy missziliséről tudunk,⁹⁹ melyeknek egyike egy helybéli tanúvallatásról vajdai parancsra kiállított magyar nyelvű jelentés (1573).¹⁰⁰

Pecsétek

Az erdélyi fejedelemségkori pecséthasználattal alapos elemzésével adós még a történetkutatás. Ehhez szükség lenne a levéltárakban fellelhető összes mezővárosi pecsét címerképének, köriratának, méretének és színének alapos vizsgálatára. Jelen dolgozatban erre nem vállalkozunk, csupán az általunk tanulmányozott forrásokban fellelt adatok bemutatására és összefoglalására szorítkozunk. A mezőváros önállóságának egyik jelképe a pecsét volt. Ez biztosította az irat hitelességét, a benne foglaltaknak érvényességét, megerősítését, amint egy Bánffyhunyadon 1569-ben kelt oklevél szövege is jelzi: „ennek byzonsagara aggywk az my varaswnk rendy zerynt

⁸⁷ SzNLt. Szebeni magisztrátus lt. U. V. nr. 1349.

⁸⁸ Átiratban maradtak fenn egy 1569-es szebeni oklevélben. Az egyik keltezése hiányzik, feltehetően a másik tanúvallatási jelentéssel egyidőben állították ki. SzNLt. Szebeni magisztrátus lt. U. IV. nr. 1123.

⁸⁹ Berger I. 1080; II. 2952, 3527; III. 3817, 4012. sz.; SzNLt. Szebeni magisztrátus lt. U. V, nr. 1355; Hurmuzaki, XV/I. 291, 301, 314, 663.

⁹⁰ 1580. Berger III. 4747. sz.

⁹¹ 1551. Berger II. 2044. sz.

⁹² 1568. Berger II. 3289. sz.

⁹³ Berger II. 2452, 2456, 3189. sz.

⁹⁴ Berger II. 2310, 3161, 3173, 3188, 3237, 3305. sz.; III. 4883, 4915, 5359. sz.

⁹⁵ „Burgermeister sampt einem gantzen Radt des Markts Reghen”. SzNLt. Szebeni magisztrátus lt. U. V., nr. 2050. – Berger I. 1295, 1369, 1769, 1771, II. 1876, 1909, 1966, 1988, 1991, 2057, 2096, 2351, 2398, 2450, 2462, 2546, 2768, 2770, 2789, 2869, 2899, 3150, 3165, 3177, 3240, 3241, 3244, 3278, 3398, 3413, 3535, 3581; III. 3629, 3688, 3839, 3859, 4191, 4241, 4273, 4408, 4575, 4632, 4633, 4674, 4743, 4782, 4836, 5012, 5122, 5194, 5316, 5317, 5320, 5322, 5372, 5393. sz.

⁹⁶ SzNLt. Szebeni magisztrátus lt. U. IV. nr. 634, 707, 781, 782, 1135; V. nr. 634, 650, 652, 663, 677, 736, 1304, 1989, 2007, 2049; SzNLt. A Szebeni Káptalan levéltára, 2. sor., 2. alsorozat, 1. csomó, nr. 2, f. 323.

⁹⁷ SzNLt. Szebeni magisztrátus lt. U. IV. nr. 1135.

⁹⁸ SzNLt. Szebeni Káptalan lt, 2. sor, 2. alsorozat, 1. cs, nr. 2, f. 323.

⁹⁹ Berger II. 2241, 3272; *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt. Documente privind istoria oraşului Braşov*. VIII/2. Julius Gross–Gernot Nussbächer. Kronstadt–Heidelberg 2002. (a továbbiakban: Quellen) 137.

¹⁰⁰ SzNLt. Szebeni magisztrátus lt, U. IV, nr. 1039.

valo lewelwnket pechietwnkel meg erőssítettett, hogy senki ellene ne zolhasson”.¹⁰¹ A pecsét-használat és a hiteles oklevél kiadásának jelentőségét tükrözi egy kancelláriai formuláskönyvben fennmaradt, pecsét-használati jogot adományozó oklevélmásolat is. A 212. számú, 1592. május 10-i keltezésű formula szövegéből kiderül, hogy a vajda Egeres mezőváros közösségének tornyot és búzakévé („imago unius turris et manipulus tritici”) ábrázoló, ezüstből vagy más fémből kivésendő pecsétet adományozott, mivel korábban annak hiányában az előljárók nem tudtak kiadni hiteles oklevelet a saját lakosaik és a szomszédos falvak ügyeiben. A vajda ugyanakkor megengedte, hogy azzal – a pecséttel rendelkező többi város és mezőváros példájára – a különféle peres okleveleket és bevallásokat (gyapjú- vagy selyemszálon) függő vagy rányomott módon erősítse meg, zöld viaszt használva. Végül, a vajda autentikusnak nyilvánított minden, ezzel a pecséttel megerősített olyan oklevelet, melyet az egeresi bíró és esküdtek szabályszerűen adtak ki saját lakosaik, illetve a szomszédos falvak részére.¹⁰²

Jóllehet a pecsétet a mindenkori bíró őrizte, az a mezőváros közösségének jogi személyiségét jelképezte („sigillo nostro oppidi”). Többször szerepel a „hiteles” („sigillo autentico oppidi”), máskor a „szokásos” („sigillis usualis, varasunknak szokoth es kyssebbek peczetivel, varosunk rendi alat valo pecyetwnkel”) jelzővel. Kisebb mezővárosokban egyetlen pecsétet használtak, a jelentősebbek esetében az oklevélszöveg gyakran jelzi, hogy azt a kisebb vagy a nagyobb pecséttel erősítették meg. A bíró által elzárva tartott nagyobb pecsétet az örökérvényű oklevelek megerősítésekor vették elő, a kisebbet a kevésbé fontos ügyekben, feltehetően a heti tanácsüléseken és a levelezésben használták. A színüket tekintve vannak színezetlen és színezett viaszba nyomott pecsétek. A mezővárosok esetében a zöld színű pecsét használata uralkodói engedélyhez volt kötve, és a település jelentőségét hangsúlyozta, mivel a természetes színű pecsét használatánál magasabb rangot jelzett.¹⁰³

A 16. században néhány mezővárosban egyetlen pecsétet használtak. Példaként megemlíthetjük Dévának 1591-ben kelt oklevelét: „warossünk peczetivel erősseb eoreokeos woltaiert meghereositettet”.¹⁰⁴ Bánffyhunyd is egyetlen saját pecséttel rendelkezett 1502-ben¹⁰⁵ és 1557-ben is.¹⁰⁶ Az 1560-as években ugyanott egy mandorla alakú, barna színű viaszba nyomott pecsétet használtak (1563,¹⁰⁷ 1569¹⁰⁸). Vizakna pecsétjéről a legkorábbi adat 1466-ból származik, pecsétképe ormos várfal kaputoronnyal.¹⁰⁹ A vizaknai előljáróknak Szebenbe küldött missziliséit is pecséttel erősítették meg, de ezek többsége tönkrement, néhányuk pedig megrongálódott. Egy

¹⁰¹ KvNLT. Bánffy cs lt, 2. sor, 2. alsor., fasc. Q, nr. 13.

¹⁰² Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Kézirattára, Ms. 999 (Stylianarium), 212. sz; Fejér Tamás: *Kancelláriai formuláskönyv a 16. század végétől*. Erdélyi Múzeum LXXVII(2015). 1. sz. 98–99.

¹⁰³ Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 82–87.

¹⁰⁴ Kör alakú, papírfelzetes pecsét. KvNLT. Jósika család hitbizományi lt, nr. 347.

¹⁰⁵ Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 232.

¹⁰⁶ „sigillo oppidi nostri” KvNLT. Suky cs lt, Középkori oklevelek, nr. 453.

¹⁰⁷ „my is meg engetwk, meg es erositetwk varosunk rendi alat valo pecyetwnkel az my iteloszekwnkben”. KvNLT. Bánffy cs lt, 1. sor. Középkori oklevélgyjűjtemény, nr. 45.

¹⁰⁸ „ennek byzonsagara aggywk az my varaswnk rendy zerynt valo lewelwnket pechietwnkel meg erőssítettett hogy senki ellene ne zolhasson”. KvNLT. Bánffy cs lt, 2. sor., 2. alsor., fasc. Q, nr. 13..

¹⁰⁹ A 4 cm átmérőjű pecsétet természetes színű viaszba nyomták. MNL OL, DL 30880; Szentkatolnai Bakk Endre: *Vizakna város címere és pecsétje*. Turul XXII(1904). 113–117; Varjú Elemér: *Vélemény Vizakna r. tan. város címere felől*. Turul XXII(1904). 117; Jakó Zsigmond: *Sigilografia cu referire la Transilvania = Documente privind istoria României. Introducere*. Vol. II. Buc. 1956. 617; Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 668–669.

1560-ban kelt, átiratban fennmaradt oklevél alapján úgy gondoljuk, a mezővárosnak egyetlen pecsétje volt.¹¹⁰ A 15. században pecsétjét természetes színű viaszba nyomták.¹¹¹ Más, kisebb mezővárosok is saját pecséttel rendelkeztek a középkorban, a 16. századból azonban ezekről nem ismerünk adatot: Alvinc és Borberek, Vajdahunyad, Kolozs, Offenbánya, Retteg, Szék.¹¹²

Más mezővárosok két pecséttel rendelkeztek. Gyulafehérváron a 15. század második felétől kezdve vannak adatok a város pecsétjére.¹¹³ Minden bizonnyal azonos azzal a 15. században készült, aránylag jó állapotban fennmaradt pecséttel, melyet a magisztrátus egy 1607-ben kiállított céhszabályzat megerősítésére használt. Ez a Szent Mihály-kaput ábrázolja a védőszenttel, körirata: SI[GILLUM] CIV[ITATIS] ALBE GIWLE.¹¹⁴ Az említett, feltehetően nagyobb pecsét mellett 1592-ben létezett egy kisebb pecsét is: „aggiuk ez mi jelen valo levelwnketh varasunknak szokoth es kysebbek peczetivel megh erositettve”. Ennek pecsétképe hasonlít az előbbihez, de a körirat hiányzik.¹¹⁵ Enyeden 1524-ben a mezőváros nagyobb pecsétjét használták, tehát kisebb pecsétje is volt.¹¹⁶ 1556-ban valószínűleg a kisebbet használta a bíró, amikor megerősített egy nyugtát.¹¹⁷ A 15. században használt pecsétjét természetes színű viaszba nyomták, pecsétképe pedig egy tornyos épület volt.¹¹⁸ Kisebbspecsétet használtak Abrudbányán, amikor az előjárók az 1490-ben kelt oklevelüket szöveg alá nyomott zöld pecséttel erősítették meg.¹¹⁹ 1595-ben szintén a kisebb pecsétjükéről kapunk hírt: „attuk [...] ez mi varosunk kissebbik peczietit alat jelen levelwnkeot”.¹²⁰

Torda mezőváros a 15. század első felében természetes színű pecsétet használt, ábrája háromszögű pajzs háromszor vágott pólyákkal, a pajzs csüskénél kétoldalt két heraldikai liliommal. Körirata: SIGILLUM CIVIUM DE TORDA.¹²¹ A 16. században már két pecsétjéről tudunk, ezek egyikét 1599-ben zöld viaszba nyomták.¹²² Nagyobb pecsétjét több évben (1530, 1538, 1546, 1549, 1573) is említik saját okleveleikben („maioris nostri sigilli, sigillo nostrae civitatis maiore”).¹²³ A kisebb pecsétre csak 1580-ból van adatunk.¹²⁴ Gyakran nem jelezték, hogy melyik pecsétet használták.¹²⁵ Désnek már a középkorban két pecsétje lehetett, egy kisebb és egy

¹¹⁰ „sigillo oppidi nostri”. SzNLT. Brukenthal-gyűjtemény, RS 1–10. sor., nr. 365.

¹¹¹ Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 668–669.

¹¹² Uo. 225, 350, 387, 476, 509, 546.

¹¹³ Az 1460–1480 között, 1489-ben és 1490-ben kelt okleveleken a város kör alakú pecsétjének csak a nyoma látható. Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 331; Alexandru Ștefan: *Contribuții documentare și sigilare la istoria medievală a orașului Alba Iulia*. Studii și Materiale de Istorie Medie XXIX(2021). 159–178.

¹¹⁴ A kör alakú pecsét 29 mm-es átmérőjű. A gyulafehérvári lakatosok és közsörösök részére 1607. január 20-án kiadott céhszabályzat eredeti: Batthyaneum Könyvtár, LXIII. doboz, 12. sz, fol. 3v; Fotó: Alexandru Ștefan: *i. m.* 177.; L. még Kovács András: *Gyulafehérvár, az erdélyi fejedelmi udvar színtere a 16. században. = Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században*. Szerk. G. Etényi Nóra–Horn Ildikó. Bp. 2005. 237, 252.

¹¹⁵ Teleki cs mv lt, 65. cs. nr. 6922.

¹¹⁶ ErdKirKv I/3. 35. sz.

¹¹⁷ „... sub sigillo nostri oppidi”. *Quellen* 137.

¹¹⁸ Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 454.

¹¹⁹ Uo. 221–222.

¹²⁰ KvNLT. Kornis cs lt, 42, fasc. B. nr. 22.

¹²¹ Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 606–607; Entz Géza: *Erdély építészete 14–16. században*. Kvár 1996. 487.

¹²² A mezőváros zöld viaszba nyomott pecsétje: ErdKirKv I/3. 1670. sz.

¹²³ F 25, Miscellanea, 1, fol. 29–45. 5, 6, 8, 17, 18. sz. oklevélmásolat.

¹²⁴ Uo. 18. sz. Ebben az átiró oklevélben a kisebb pecsétet, az átiratban a nagyobbat használták.

¹²⁵ Pl. 1580: „iuxta valorem et pondus in regesto sub sigillo oppidi Torda ascripto”. F 4, Cista Com. Colos, fasc. 4. nr. 23.

nagyobb, az utóbbi első említése 1349-ből való.¹²⁶ A Mohács előtti mezővárosi oklevelek némelyikén a tornyos templomot ábrázoló nagyobb pecsétet láthatjuk (pl. 1516-ban, 1520-ban).¹²⁷ Ezt a pecsétet 1574-ig használták, 1559-ben egy határozatot, 1574-ben egy adásvételi szerződést hitelesítettek vele.¹²⁸ 1575-ben azonban már egy másik nagy pecsét került három oklevél szövege alá.¹²⁹ A kisebb pecsét két oklevelen (1582, 1585) maradt fenn, egy tornyos templom és egy sóvágó látható rajta 1568-as évszámmal, ennek hasonmását a Szolnok-Doboka-monográfiában közölték.¹³⁰

Writing and Issuing Documents in the Towns of the Seven Transylvanian Counties (1540–1600)

Keywords: market towns, protocols, privileges, documents, notary, seal

Among the duties of the magistrates in the towns of seven Transylvanian counties (Cluj, Turda, Dăbâca, Solnocul Interior, Alba, Târnava, Hunedoara), the registration of protocols, the issuance of their own documents and letters had an important place. The biggest obstacle of the research is that the majority of the archives of the Transylvanian market towns were destroyed and only a small part of the archived resources survived. These documents and protocols were produced during the magistrates' judicial, administrative and economic activities (real estate, financial).

¹²⁶ Jakó: *i. m.* 615; Rűsz Fogarasi Enikő: *Dés mint Szolnok és Doboka vármegye központi helye. = Tanulmányok Erdély újkori történelméről. Magyarai András Emlékkönyv.* Szerk. Pál Judit–Rűsz Fogarasi Enikő. Cluj-Napoca/Kvár 2002. 185.

¹²⁷ Dés v lt, nr. 104, 111; MNL OL, DF 253398, 253405; Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 287–288.

¹²⁸ Dés v lt, nr. 171; Teleki cs mv lt, nr. 68, 79. „sigillo maiore et autentico oppidi”.

¹²⁹ Dés v lt, nr. 187, 188, 189. „sigillo oppidi maiore”, „sigillo maiore et autentico oppidi”.

¹³⁰ 1582: Dés v lt, nr. 209. „Mi is azért városunknak kis pecsėti alatt való levelönket attuk bizonságul”; 1585: Dés v lt, nr. 217. „sigillo nostro”. Kádár József–Tagányi Károly–Réthy László–Pokoly József: *Szolnok-Doboka vármegye monographiája.* III. Deés 1900. 164.